

OEKRAÏNE MAGAZINE

Jaargang 12 nr 1, voorjaar 2009

Tijdschrift over politiek, economie en cultuur

Folklore *Oude Oekraïense tradities tussen kitsch en revival*

In dit nummer verder onder meer:

- ▶ **Wilhelm von Habsburg, koning van Oekraïne**
- ▶ **Paralympische sporters pieken in Beijing**
- ▶ **De tentakels van Gazprom**

Daily flights

www.flyUIA.nl

Amsterdam – Kiev

€ 288 economy

€ 868 business

Sales period ends April 15th, 2009.
Travel period between April 1 and October 31, 2009.
Fare based on return flights
and including taxes and surcharges.

Reservations +31 (0)20-6551174
Sales +31 (0)20-5200282
Fax +31-(0)20-6230151
E-mail ukraine.ams@aviareps.com

UIA

EUROCULT

De Centraal- en Oost-Europa specialist!

Wittevrouwenstraat 36, 3512 CV Utrecht

Postbus 1212, 3500 BE Utrecht · Telefoon 030 243 96 34 · Fax 030 244 24 75

E-mail: info@eurocult.nl · www.eurocult-lito.nl

Sudermanstraat 2A, 2000 Antwerpen

Telefoon 03 231 59 94 · Fax 03 231 59 95

E-mail: antwerpen@eurocult.be

Lid van ANVR, SGR, VRO en Calamiteitenfonds

Oekraïne Magazine (voorheen *Oekraïne Contact*), tijdschrift over politiek, economie en cultuur; verschijnt viermaal per jaar. Opgericht door mr. Gerdo Zoon† in 1998.

Oplage 1.000

Uitgave Stichting Platform Samenwerking Nederland-Oekraïne (SpsN-O)

Doelstelling van SpsN-O Onder meer het bekend maken van Oekraïne in al zijn facetten.

Postbank 7230847 t.n.v. SpsN-O, Utrecht

KvK nr 41187307

ISSN nr 1387/4012

Website SpsN-O www.oekraïne.org

Redactie Klaas Hoeneveld (hoofdredacteur), Diederik Kramers (adjunct-hoofdredacteur), Renso van Bergen, Frans Hoppenbrouwers (eindredactie, opmaak)

Vaste medewerkers Floris Akkermans, Haijo Boomsma, Klaus van der Grijp (Kiev), Vladimir I. Katchour, Pieter van den Oudenrijn, Alla Pavlovska, Caecilia J. van Peski, Ewout Staartjes, Lucia Thijssen, Eric-Jan Weterings

Redactieraad H.G. van Buren (Centrum voor Handelsbevordering), drs. René Does (Oost-Europa Instituut UvA), dr. André Gerrits (UvA), drs. Robert H. Serry (oud-ambassadeur), drs. Anja Slegt (politicooloog), prof. dr. William R. Veder (Slavisch Seminarium UvA)

Redactieadres De Savornin Lohmanlaan 84, 2566 AR Den Haag; tel. 070.368.59.48; e-mail: klaash13@xs4all.nl

Abonnementen/deelnemersbijdrage Particulieren € 3,250; bedrijven en organisaties € 65; buitenland € 4,50 extra. Opgave bij het secretariaat (zie onder). Beëindiging van het lidmaatschap (incl. *Oekraïne Magazine*) voor een volgend jaar schriftelijk uiterlijk voor 1 december van daaraan voorafgaande jaar.

Kopij Artikelen, mededelingen enz. zijn welkom, mits digitaal aangeleverd, bijv. per e-mail. De redactie besluit over plaatsing en houdt zich het recht voor de tekst aan te passen. Sluitingsdatum voor het zomernummer: 14 mei 2009.

Advertentietarief 1/4 pagina € 64; 1/2 pagina € 76; 3/4 pagina € 96; 1 pagina € 121; 1 1/2 pagina € 212; achterpagina € 284; dubbele pagina € 546; *centerfold* € 664. Exclusief opmaak. Toeslag steunkleur blauw. Op jaarbasis bij vooruitbetaling 20% korting.

Bestuur SpsN-O Raymond Ronkes (voorzitter, Razom, *Oekraïne Magazine*); Rien Hamers (secretaris); Fer Moerland (penningmeester, deelnemersadministratie); mw. Lida Donners (humanitaire zaken); Thom van Hessen; Armand Simonis (webteam)

Secretariaat Van Musschenbroekstraat 58, 3514 XL Utrecht; tel. 030.273.43.57; e-mail: r.hamers@oekraïne.org

Deelnemersadministratie Scheiberglaan 102, 1974 SE IJmuiden; tel. 0255.526.744 of 06.502.46.526; e-mail: f.moerland@oekraïne.org

Omslagfoto Postzegels met verschillende traditionele hoofddeksele. Uitgave van het Oekraïense postbedrijf *Oekrposjta*, november 2008.

Druk Kerckebosch bv, Zeist

Hoe anders

De laatste maanden haalde Oekraïne veelvuldig de actualiteit, vaak met slecht nieuws. De gasoorlog met Rusland in januari zette grote delen van Europa in de kou. Intussen treft de kredietcrisis Oekraïne keihard, terwijl de heren en dame politici vooral bezig waren met kijken en bekvechten.

Na de onafhankelijkheid raakte Oekraïne verweven met de globale politiek en economie, *for better or for worse*. Te zelfdertijd kampt het land met de nasleep van eeuwenlange Russische overheersing, zie de gasafhankelijkheid. Had het anders kunnen lopen? Het einde van de Eerste Wereldoorlog en de burgeroorlog van 1918-'21 was zo'n moment. Heel even had Oekraïne zelfs een Habsburgs koninkrijk kunnen worden, zo blijkt uit de boekrecensie van *De Rode Prins* in dit nummer.

Een constante blijft. De Oekraïners hebben door de eeuwen heen, onder welk régime dan ook, vastgehouden aan hun eigen folklore en volkscultuur. Maar weerspiegelt dit nog steeds de ziel en eigenheid van de Oekraïners?

Folklore herleeft, schrijft Frans Hoppenbrouwers in het hoofdverhaal, zij het in een modern jasje. En zelfs in de media dringen sporen van het traditionele bijgeloof door. De redactie informeert op nuchter-Hollandse wijze.

Omslagverhaal – Folklore

- 4 Volkscultuur – tussen kitsch en revival
- 5 Vertep nieuwe stijl
- 6 Oude huwelijksgebruiken verdwijnen
- 6 Bijgeloof in de stad: Hetzelfde anders
- 6 *Ge- en verboden van het Oekraïense bijgeloof*
- 7 *Magische cirkels*

Politiek en economie

- 8 Zwartepieten om gas en pijpleidingen
- 8 *De pijplijntakels van Gazprom*
- 9 Gazprom – Poetins gaswapen
- 10 Forse krimp economie
- 11 *Economische groei in 2009*

Cultuur en samenleving

- 13 Boekbespreking: *Langs de rafelranden van het Sovjetblok*
- 14 Boekbespreking: *Koning van Oekraïne*
- 16 Oekraïne – een land van feestdagen: voorjaar
- 17 Paralympische sportploeg vierde in Beijing
- 18 Songfestival: dubbelslag in Moskou

Samenwerking

- 19 Kopje soep met daklozenkrant erbij
- 20 Hollands gras in Oekraïense voetbalstadions
- 20 *Familiebedrijf Barenbrug*
- 21 Roedi Dzoerinet uit Oezjhorod op oefening in Nederland
- 21 *De stichting CHOE*
- 22 Op vakantie naar Oekraïne?
- 22 Lezersreis

Rubrieken en columns

- 9 Kwartaalkroniek
- 11 Economische agenda
- 18 Column Klaus: *Crisis in het kwadraat*
- 23 Culturele agenda

OEKRAÏNE MAGAZINE wil steeds actuele en oorspronkelijke informatie geven. Heeft u nieuws, nieuwtjes, wetenswaardigheden of onderwerpen die van belang kunnen zijn voor de lezers van het blad, meldt dit dan even (schriftelijk) aan het redactiesecretariaat.

Folklore: Oekraïens-Europese cultu

Oekraïne een deel van Europa? Die vraag laat zich niet zo eenvoudig beantwoorden, maar wie naar de folklore of volks-cultuur kijkt moet tot een positief antwoord komen. De huwelijkspraktijk bijvoorbeeld, het bijgeloof en de verdeling van de wereld in een wij-groep en een groep van buitenstaanders tonen overeenkomsten met een cultuur die in West-Europa en in Nederland sinds de 19de eeuw gaandeweg is verdwenen. Ook in Oekraïne staan de oeroude, van vader op zoon en van moeder op dochter overgeërfde gebruiken onder druk. Verbod van de Oekraïense cultuur, onttovering van het wereldbeeld door de wetenschap, migratie naar de stad en emigratie bedreigen de halfheidense, half-christelijke plattelandscultuur. Kerkelijke vertegenwoordigers en soms weinig welwillende volksopvoeders zijn er steeds opnieuw tegen te hoop gelopen, maar nu krijgen de oude tradities juist steun van een intelligentsia die het typisch Oekraïense wil behouden. Folklore. Vitale overlevering, gereanimeerde traditie of museumstuk en toeristische attractie?

TEKST Frans Hoppenbrouwers

FOTO FRANS HOPPENBROUWERS

Pirohiv openluchtmuseum. Musealisering van de volkscultuur

Oekraïne is een heel bijzondere plek als het op folklore aankomt. De Duitse filosoof en volkskundige Herder (1744-1803) prees al de Oekraïense zangschat, die volgens deskundigen zeker 250.000 liederen omvat. Tot Herders tijd was deze 'volkscultuur' dé cultuur waaraan alle sociale klassen deelnamen, maar langzaam groeide die uiteen in een volkse en een elitevariant.

Volkscultuur geeft structuur aan het leven van alle dag, werk, geboorte, huwelijk, dood en begraven, kortom, aan alles wat in een mensenleven van belang is. Door belangrijke gebeurtenissen te voorzien van rituelen, wordt het familieleven geordend, de sociale orde bewaard en goddelijke straf afgewend. Taboes, ge- en verboden bewaken de grenzen. Volkstoneel, -liedjes en -verhalen, spreekwoorden en gezegden doen hetzelfde wanneer ze wenselijk of juist ongewenst gedrag beschrijven: ze geven de regels van het spel door.

Het voortbestaan van de Oekraïense folklore staat al bijna een eeuw in de waagschaal. Onder dictator Stalin werden circa 200 *kobzari* – zangers van het oekraïenstalgige volksrepertoire – vermoord. Nieuwe tradities vonden ingang, zo de cultus van

ideale mijnwerker Aleksej Stachanov in 1935. Net als de tsaren wilden de communisten de Oekraïense taal vernietigen en in de jaren 1950 maakte een beleid van 'vrijwillige russificatie' opgang. Volkse uitingen met een religieuze link waren verboden. Koljadki zingen (zie *Oekraïne Magazine Winter 2008*) en *vertep*, het traditionele theater- en poppenspel, tussen Oudjaar en Kerstmis vonden in het geniep plaats en verdwenen vaak definitief.

Folklore werd amusement, een museumstuk. Ensembles toerden de wereld rond en lieten er de meestal Oekraïense tradities voor Sovjet-Russisch doorgaan. In openluchtmusea maakten stadsbewoners kennis met het platteland-zoals-het-was, bijvoorbeeld in het Pirohiv bij Kiev (1969) of het Sjevtsjenkivskii hai in Lviv (1972). Ook de commercie sloeg toe. Zo opende in 1961 in Petrikivka, provincie Dnipropetrovsk, de Droezjba souvenirfabriek.

Nieuw oud

Sinds 1990 beleeft de Oekraïense folklore een ware heropleving, maar er doemen nieuwe gevaren op. De bakermat van de volkscultuur – het platteland – vergrijst

ur tussen kitsch en revival

en loopt leeg. Tradities worden niet meer doorgegeven of verliezen hun zin. Door migratie en emigratie ontstaan ondertussen nieuwe betekenissen en nieuwe vormen.

Deze ontwikkeling is een zorg van velen, vooral van de meer geletterde Oekraïner die ook naar mogelijke remedies zoekt. Uitwisseling van West-Oekraïne, waar de oude tradities beter stand hebben gehouden, met Oost-Oekraïne moet de revival bespoedigen. In het kader van het project 'Kerstmis samen' nodigen studenten van de grieks-katholieke theologische universiteit in Lviv collega studenten thuis uit om Kerstfeest te vieren. Grieks-katholieke seminariestudenten zingen koljadki en spelen vertep in parochiekerken in de zuid-oostelijke provincies Cherson, Mikolajiv en Krim.

Vandaar ook de vele vertep- en koljadki-festivals in de maand januari. Ondanks de economische crisis hadden ze ook dit jaar plaats, bijvoorbeeld in Lviv, Ivano-Frankivsk en Jaremtsje. De organisatoren willen oude vormen nieuw leven inblazen.

Modernisering

Vertep – een oud-Slavisch woord voor *grot*, de geboorteplek van Jezus – stamt af van de middeleeuwse mysteriespelen in West-Europa, die via Polen naar Oekraïne kwamen. Vanaf de 17de eeuw begonnen studenten van de jezuïetencolleges en van de Kiev-Mohilev academie met poppenkast- en toneeluitvoeringen, en vulden zo hun studiebeurs aan. Vertep lijkt trouwens een

dalend cultuuroed te zijn geweest: eerst speelden de studenten voor vermogende burgers, later voor een breed publiek.

Onderwerp was de geboorte van het kindje Jezus met later eraan gekoppeld een komedie of drama. Geboortespel, drama en komedie becommentarieerden actuele ontwikkelingen en presenteerden op stereotyped wijze de bevolking van Oekraïne. Naast een goede Kozak (Oekraïner) staan de Ljach (Pool), de Moskal (Rus), de doortrapte Zjid (Jood) en de onbetrouwbare Tsihan (zigeuner). In een 19de-eeuwse variant met herders, Herodes, Romeinse soldaten, engelen, duivel en de dood spreken de Jood Moshe en zijn vrouw Sara. Met een knipooog naar hun tirannieke tsaar:

Sara: Moshe, de mensen zijn gek geworden. Ze werken niet meer op het land, maar vragen God om redding. Moshe tot de herders: Ach, edele heren, u wacht tevergeefs. Als Herodes komt, gaan allen, democraten en demagogen, naar de gevangenis, want dat is de wil van God.

Nu krijgen de verteppersonages een nieuw jasje aangemeten of een politieke lading mee. Ook vormen ze een inspiratiebron voor het carnavaleske Malankafeest (13 januari) dat vooral in westelijk Oekraïne wordt gevierd.

Kitsch

Maar voor sommigen is deze vorm van modernisering net een stap te ver. Bohdan Bovsjtsjoek is directeur van het Huis voor

Nationale Cultuur in Zovkva, provincie Lviv. Geïnterviewd door *Radio Svoboda* op 17 januari 2009 keurt hij de aandacht voor de actualiteit af. Tijdens het communisme ging Bovsjtsjoek stiekem van deur tot deur met koljadki en vertep. 'Elk dorp en elke streek heeft zijn eigen traditie', zegt hij. 'Ze is een gift van onze grootouders en overgrootouders' en 'bestemd voor de hele wereld.'

Bovsjtsjoek vindt postmoderne schrijver Joeri Androechovitsj aan zijn zijde, zij het om een andere reden. Nadat zangeres Roeslana in 2004 het Eurovisie Songfestival won met *Wild Dances*, waarschuwde Androechovitsj voor de verkitsching van het traditionele Hoetsoelied. Bovendien, vindt hij dat Roeslana's etno-rock het traditionele Sovjetbeeld kopieert met de Karpatische Hoetsoels als 'de Indianen van Europa'. In het essay *Carpathologia Cosmophilica* (2003) romantiseerde Androechovitsj nog: 'nergens anders op deze wereld vind je muziek die meer aards is dan die van de Hoetsoels. Wat betreft biologische spanning, lichamelijke en erotiek kan misschien alleen de Roemeense muziek meekomen, en die van de zigeuners.'

Naast verkitsching en musealisering lijkt verstarring van de traditie nog wel de meest gevaarlijke optie, want alleen door vernieuwing kan een levende traditie voortbestaan. Misschien is een Duitse soldaat die verkeersboetes int politiek incorrect, maar illustreert die niet treffend de onverbiddelijke almacht van de hedendaagse, Oekraïense politieagent?

VERTEP NIEUWE STIJL

Performance-artiest Artem Polezjaka als koning Herodes-tsaar-president Medvedev met gaspijp, januari 2009

Een UPa-partizaan vervangt de Romeinse soldaat. Daarnaast 'kozak' oud-minister van Binnenlandse Zaken Joeri Loetsenko, januari 2009

Malankafeest, januari 2008. Als volleerde politieagenten innen deze Oekraïense Günther en Wolfgang 'verkeersboetes'

Als de familie ermee instemt

Eeuwenoude huwelijksgebruiken – de nieuwe maatvoering

Hoetsoelhuwelijk. Omhangen van het gezamenlijke juk. Still uit de film 'Vuurpaarden' (1964) van Sergei Paradzjanov

Het huwelijk is een gewichtige zaak. En al is het nog slechts een afgezwakte variant van vroeger tijden, er komt toch heel wat bij kijken.

Nooit meer komen de jonge meisjes in de wintermaanden bijeen om wol te spinnen. Niet langer leren ze onder het toezicht van oudere vrouwen de tradities van welter, de volksliedjes en de fijne kneepjes van het huismoederschap – om daarna met de vrijgezelle jongens te verkeren. Radio en later televisie, emancipatie, openbaar vervoer en auto maakten een eind aan een levensvorm die tot in 19de eeuw in heel Europa gangbaar was.

Ook verdwenen het omslachtige aap uit de boom kijken en onderhandelen vooraf-

gaand aan het huwelijk. Wilde de familie van de bruid hun dochter afstaan? Hoe was haar reputatie? De bruidschat? Tot in de 20ste eeuw kon het gebeuren het dat de aanstaanden zelfs geen inspraak hadden in de partnerkeuze. Her en der hangen de ouders nog aan hun vetorecht en oefenen druk uit op hun kinderen om vooral niet met deze of gene in zee te gaan.

De *kwanselbieren*, evenzeer een oud-Europees gebruik, bleven. Op weg naar zijn bruid moet de bruidegom vrije doorgang kopen met drank of geld, of een symbolisch gevecht aangaan met de vrijgezellen uit de buurtschap of het dorp van de bruid. Als schadevergoeding, want de belagers staan een potentiële huwelijks-partner af.

Mogelijk wordt na het huwelijk de bruid 'ontvoerd' voor een losgeld. Dit is de *tsihansjtsjina* of zigeuneroverval.

De mooiste dag

Tijdens de intensieve zomerse landarbeid en de lange kerkelijke vasten rond Kerstmis en Pasen werd niet getrouwd, zodat de herfst de aangewezen huwelijktijd was. Nu gebeurt dit het hele jaar door.

In de stad zijn de huwelijksfeesten simpel. De dag begint met een bezoekje aan de burgerlijke stand, soms gevolgd door een kerkdienst. Hierop zoeken echtpaar en gasten een fraaie fotolocatie op. Staat alles op de gevoelige plaat, dan volgt in

Oost-Oekraïne de bloemlegging bij het monument van Lenin of van de helden van de Sovjet-Unie. In de westelijk regio's zijn de Sjevtsjenkobeelden en de Maagd Maria meer in trek. Daarna gaat het verder naar het restaurant waar drank en voedsel in ruime hoeveelheden worden genuttigd. Nu wordt ook het traditionele huwelijksbrood *korovai* gebroken.

Is het niet veelzeggend dat de *korovai* kant-en-klaar van de bakker komt? Vroeger werd die thuis klaar gemaakt en alleen gelukkig getrouwde vrouwen mochten aan het bakproces deelnemen. Zoals de *korovai* oogt, zo wordt jullie huwelijk, heette het. Misschien hebben de Oekraïners het opgegeven tegen de echtscheidingscijfers in te bakken: per twee nieuwe huwelijken wordt een bestaande verbintenis ontbonden.

Wie toch een echte Oekraïense trouwerij wil hebben kan sinds 2007 ideetjes opdoen bij het jaarlijkse Rozjanitsia Festival van Huwelijksstradities. Dit volksfeest lift mee op de folklore-revival van na 1990.

Uitpakken

Op het platteland pakken de families van bruid en bruidegom doorgaans stevig uit. Daar hebben baboesjka's en ceremoniemeesters (de *huwelijksvaders* en *-moeders*) nog kennis van de tradities, bijvoorbeeld hoe je de *korovai* bakt en versiert.

Meer dan een weekend feesten zit er

Ge- en verboden van het Oekraïense bijgeloof

Geef nooit iemand een handdruk boven de drempel van een deur. Het brengt namelijk ongeluk. Neem altijd een oneven aantal bloemen mee, want even aantallen zijn voor begrafenissen. Eet je van een mes of vijzel, dan word je een slecht mens. Wie de weg kruist van iemand met een lege emmer moet met armoede rekenen. Voordat je een boom plant, moet een dierenkadaver worden ingegraven. Anders draagt de boom geen vrucht. Wordt zout gemorst, dan volgt twist. Wie de haren voor een proefwerk wast, spoelt zijn kennis weg. Een zwangere vrouw die haar haren knipt verkort het leven van haar kind. Met Allerheiligen moet er een drank-

je en met Kerstmis een bord klaar staan voor de dierbare overledenen, omdat hun zielen deelnemen aan de dis. De eerste persoon die met Nieuwjaar over de drempel komt is liefst een goed en gelukkig mens, maar bovenal een man. Een vrouw brengt immers armoede.

Bescherming tegen talrijke ongelukbrengers biedt het vasthouden van een knoop van de kleding. Het dragen van een veiligheidsspel op het lichaam of van een omgekeerd kledingsstuk weert het boze oog af. Zeer probaat is het driemaal over de schouder spugen.

Ontleend aan: E. Scheer en I. Serdyuk, Kulturschock Ukraine, Bielefeld, 2007 2, p. 260-261

HETZELFDE ANDERS

De traditionele volkscultuur heeft aan belang ingeboet door de leegloop en vergrijzing van het platteland. Toch heeft dit verlies van zin en betekenis er niet toe geleid dat het omvangrijke bijgeloof als vanzelf is verdwenen.

Integendeel. Het leeft voort in de stad, zegt Inna Golovakha-Hicks. Volgens de Oekraïense folklorewetenschapster verlenen de moderne massamedia een nieuwe logica, inhoud en gezag aan het traditionele agrarisch-mythische universum. Het oeroude bijgeloof wordt nu voortaan ook via televisie, kranten, 'de bladen' en internet doorverteld.

Het samenspel tussen bijgeloof en moderne media is overduidelijk. Journalisten bijvoorbeeld delen dezelfde mentali-

tegenwoordig niet meer in. Twee of drie dagen is nu het maximum, al kunnen de voorbereidingen wel een hele week in beslag nemen. Voor de soms honderden gasten wordt dan drank gedestilleerd, eten geogst, geslacht en toeberaid. Uit tijdgebrek trouwen bruid en bruidegom alvast voor de wet en op vrijdagavond viert vrienden en vriendinnen de vrijgezellenavonden.

Zaterdag en zondag is er veel dans, zeer veel eten en menige toast. Rituelen die per dorp uiteenlopen worden verricht. Bijvoorbeeld vragen de ouders van bruid en bruidegom hun kinderen om vergiffenis voor hun gebreken en die doen dat ook.

Op zondagochtend trouwen bruid en bruidegom in de kerk, waar de huwelijksmoeder brood met honing uitdeelt voor een zoet en gelukkig huwelijk. De bruid kijkt door een gat in de thuis gebakken *korovai* naar alle windrichtingen om er de toekomst af te lezen. Maar pas 's avonds wordt de bruid echt weggeven, of beter gezegd *verkocht*, want de bruidegom moet opnieuw betalen. Dan vertrekt het echtpaar voor het eerst samen met familie en genodigden naar het vaderhuis, waar sommige gasten tot maandagochtend in feeststemming volhardden.

F.H.

Bruid en bruidegom staan op de roesjnik – van oudsher een talisman die kwaad afweert. Veel zorg geldt de kaarsen, want als de bruidsjurk brand vat, is het huwelijk verdoemd

teit met hun geïnterviewden. Dus valt bij persoonlijke tragedies en natuurrampen al vlug de vraag: 'Voelde u het aankomen?' Of: 'Kreeg u een teken van boven?' Een antwoord laat dan niet lang op zich wachten: 'Ik had het in een droom voorzien, maar ik heb die droom verkeerd begrepen.' En in het geval van een dodelijk ongeluk: 'De hond blafte de hele nacht.' Uit de populaire media kunnen grootstedse Oekraïners ook vernemen welke remedies voorhanden zijn. Zo kan een *vorozjka* hulp bieden bij stotteren, epilepsie en fobieën bij kinderen. Deze 'witte heks' brengt genezing terwijl ze een ei over het lichaam van haar cliëntèle rolt en magische woorden prevelt.

Als belangrijkste motief achter het urbane bijgeloof, noemt Golovakha de nauwe band van de stedelingen met het dorp waar ze vandaan komen. Ze bezoeken er

regelmatig naaste familieleden, eten uit hun moestuinen en nemen deel aan de dorpsfeesten. Ondanks hogere opleiding, christelijk geloof en verfijndere manieren blijft de dorps mentaliteit hangen en wordt het stadsleven met behulp van het vernieuwde bijgeloof geïnterpreteerd. Dan blijkt het regelmatig nodig demonische, duivelse krachten te temmen.

Er bestaan echter ook verschillen. Op het platteland lijkt het aloude, half-heidense en half-christelijke weten vaak zo wijd als heel de werkelijkheid. Die kennis is in de stad minder compleet, onsamenghangend en ligt versnipperd over anekdotes en verhalen uit dorp en krant, van de straat, tv of internet.

F.H.

Bron: I. Golovakha-Hicks, *The Life of Traditional Demonological Legends*, 2008, op www.folklore.ee

Magische cirkels

In de Oekraïense folklore vormt de magische cirkel een geïcht middel om het levenslot naar eigen hand te zetten. Het opwerpen van een denkbeeldige, tast- of zichtbare barrière tussen jezelf en je omgeving biedt bescherming tegen kwaad van buiten. Ook kan het trekken van een grens rond een voorwerp, een persoon of een gebouw helpen er macht over te krijgen.

De Oekraïense diplomaat, politieke activist, journalist en etnoloog Jevhen Onatskii (1894-1979) heeft de geschiedenis ervan bestudeerd.

Onatskii beschrijft zoal een rechtzaak in Kamjanets-Podilskii, waar in 1746 een jongeman, Andrej, bekend dat hij een relatie had met een adellijke dame Roejkovska. Andrej kon niet aan haar ontsnappen, vertelt hij, omdat Roejkovska naakt rond zijn huis rende en hem zo betoverd hield.

Al even opmerkelijk is het naaktlopen door ongehuwde dochters. In Litin bij Vinnitsa bijvoorbeeld liepen ze op Nieuwjaarsdag in hun Eva's kleed driemaal rond het huis. Zouden ze dat jaar trouwen, dan verscheen bij de derde omwenteling hun aanstaande die een onderkleed aanreikte.

In het westen van Galicië trokken huwbare vrouwen nog een hemd achter zich mee om zo het lot te begunstigen. Dit gebeurde 's nachts op 30 november.

Een heel ander voorbeeld ontleent Onatskii aan de bundel *Mirgorod* (1835) van Mikola Hohol (Nikolaj Gogol). In de vertelling *Vii* – Wimper – moet seminarist Choma Broet drie nachten waken bij een heks die hij heeft doodgeslagen. Twee keer redt Broet zich met een magische cirkel van de toverkol die postuum haar onheilkunsten beoefent. Daarna is het driemaal scheepsrecht. De heks roept de demon *Vii* te hulp, wiens aanblik Broet laat sterven van angst.

Bron: Evhen Onatsky, 'Il circolo magico nelle credenze e negli usi del popolo ucraino', in *Nuova Antologia*, 351 (1930) p. 498-519